

ЦИВІЛІСТИКА**БОНДАР І. В.,**

доктор юридичних наук,
доцент кафедри юстиції
(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

МАЛЯРЧУК Л. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри юстиції
(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

БОНДАР А. А.,

студентка IV курсу
(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.7>**ОБОВ'ЯЗОК ПЕРЕВІРКИ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ (ПЕРЕБУВАННЯ)
БОРЖНИКА ПРИ ВІДКРИТТІ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Статтю присвячено спірним питанням, пов'язаним з необхідністю визначення місця проживання, перебування боржника при відкритті виконавчого провадження виконавцем.

Метою статті є висвітлення нормативного підґрунтя та правових позицій судів стосовно проблематики перевірки місця проживання (перебування) боржника. Методологічною основою дослідження є компаративістський, діалектичний, системно-структурний, нормативно-логічний методи пізнання, що дозволили проаналізувати норми законодавства, практичні аспекти їх застосування та запропонувати шляхи вирішення визначених проблем, що стосуються перевірки адреси боржника виконавцем при відкритті виконавчого провадження. Звертається увага, що законодавство прямо не встановлює обов'язок виконавця перевіряти адресу боржника при відкритті виконавчого провадження, а тому акцентується на потребі чіткої законодавчої регламентації дій виконавця щодо перевірки місця проживання (перебування) боржника на етапі відкриття виконавчого провадження з метою усунення ймовірних зловживань зі сторони суб'єктів виконавчого провадження.

Наголошено на різних підходах у правових позиціях Касаційного цивільного суду, Касаційного адміністративного суду, Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду та відсутності єдиної правової позиції Великої Палати Верховного Суду стосовно вирішення питання перевірки місця

проживання, перебування боржника й визначення такої перевірки як обов'язку чи права виконавця. Констатовано, що в залежності від виду виконавчого документа висновки Верховного Суду різняться, відповідно розглядається питання впливу цього фактора на дії виконавця при перевірці адреси боржника.

Враховуючи, що одним із визначальних критеріїв при виборі місця виконання рішення та виконавця, зокрема, є місце проживання, перебування боржника, тому для усунення конфлікту між стягувачем і боржником ще на стадії відкриття виконавчого провадження, наголошується на важливості врегулювання питання щодо потреби перевірки місця проживання (перебування) боржника виконавцем на рівні профільного Закону з метою уникнення зловживань і спекуляцій на основі чинних положень та «подвійного» тлумачення норм Закону.

Ключові слова: виконавче провадження, відкриття виконавчого провадження, місце перебування (проживання) боржника, Верховний Суд, боржник, виконавець.

Bondar I. V., Maliarchuk L. S., Bondar A. A. The obligation of verification debtor's place of residence (stay) during opening of enforcement proceedings: problems of theory and practice

The article addresses controversial issues related to the necessity of determining the place of residence, stay of debtor during opening of enforcement proceedings by the executor.

The article is aimed at highlighting normative basis and legal opinions of courts regarding the problem of verification of the place of residence (stay) of debtor. The methodological basis of the research is comparative, dialectical, systemic-structural, normative and logical scientific research methods that allowed analysing legislative norms, practical aspects of their application and suggesting ways to solve identified problems, which refer to verification of debtor's address by the executor during opening of enforcement proceedings. Attention is drawn to the fact that the legislation does not explicitly establish the executor's obligation to check the debtor's address during opening of enforcement proceedings and therefore it is emphasized on the need for a clear legal regulation of executor's actions to verify the place of residence (stay) of debtor during opening of enforcement proceedings in order to eliminate potential abuse by subjects of enforcement proceedings.

It is emphasized on different approaches in legal opinions of Civil Cassation Court, Administrative Cassation Court, Commercial Cassation Court within the Supreme Court and the absence of single legal opinion of Grand Chamber of the Supreme Court regarding the settlement of the question on verification of the debtor's place of residence, stay and determination such a verification as executor's obligation or right. It is stated that conclusions of the Supreme Court vary depending on the type of executive document, accordingly the issue of the effect of such a factor on executor's actions regarding verification of debtor's address is considered.

Considering that the debtor's place of residence, stay is one of the identifier for choosing the place of enforcement of a decision and choosing an executor and in order to eliminate conflict between creditor and debtor even at the stage of opening of enforcement proceedings, it is emphasized on the importance of issue settlement regarding the necessity of verification of debtor's place of residence (stay) by the executor on the level of specialized Law in order to eliminate violations and speculations on the basis of substantive provisions and "double" interpretation of legal provisions.

Key words: enforcement proceedings, opening of enforcement proceedings, debtor's place of residence (stay), the Supreme Court, debtor, executor.

Вступ. Одним із визначальних факторів при виборі місця виконання рішення та виконавця, який буде здійснювати примусове виконання є місце проживання, перебування боржника (в розумінні боржник – фізична особа), а тому питання обов'язку перевірки виконавцем адреси боржника потребує чіткої законодавчої регламентації для усунення ймовірних зловживань як зі сторони стягувача на етапі пред'явлення виконавчого документа, так із сторони боржника шляхом, наприклад, оскарження винесеної виконавцем постанови про відкриття виконавчого провадження. На практиці, враховуючи важливість вибору «зручного» виконавця як для стягувача, так і боржника, неоднозначність вирішення цього питання чинними положеннями Закону України «Про виконавче провадження» [1] (надалі за текстом – «Закон») та різне їх трактування, може зумовити виникнення конфлікту між сторонами виконавчого провадження вже на стадії відкриття виконавчого провадження.

Постановка завдання. Проблемні аспекти виконавчого провадження на доктринальному рівні досліджувалися такими вченими як Білоус Ю.В., Верба-Сидор О.Б., Мальським М.М., Щербак С.В., тематика відкриття виконавчого провадження також розглядалися науковцями, зокрема, Авторговим А.М., Снідевичем О.С Хотинською О.З., а також неодноразово порушувалися питання щодо боржника як учасника виконавчого провадження Фурсою С.Я. та Фурсою Є.І. Проте дослідження необхідності перевірки адреси боржника перед відкриттям виконавчого провадження попередньо не здійснювалося, а тому є необхідність вивчення вказаного питання в даній науковій статті.

Отже, метою статті є проведення аналізу необхідності перевірки місця проживання, перебування боржника при відкритті виконавчого провадження виконавцем (як державним, так і приватним).

Результати дослідження. Законом встановлюються вимоги до виконавчого документа, зокрема, зазначення адреси місця проживання чи перебування боржника. Так само і при пред'явленні виконавчого документа до виконання виконавцю стягувач в заяві про примусове виконання рішення має зазначити адресу місця проживання чи перебування боржника.

З врахуванням вищевказаного, перед відкриттям виконавчого провадження виконавець має перевірити таку вимогу як зазначення у виконавчому документі місця проживання чи перебування боржника: а саме, упевнитись, що вказана адреса належить до території його виконавчого округу чи на яку поширюються функції органу державної виконавчої служби, особливо якщо саме за цим критерієм відповідно до ст. 24 Закону здійснювався вибір місця виконання, а відтак і самого виконавця (органу державної виконавчої служби). Інакше, якщо виконавчий документ пред'явлено не за місцем виконання, то виконавець зобов'язаний повернути виконавчий документ стягувачу без прийняття до виконання. У разі якщо виконавець прийняв до виконання виконавчий документ, який мав би виконуватися в іншому виконавчому окрузі – це може бути підставою для визнання протиправною та скасування постанови виконавця про відкриття виконавчого провадження та й визнання неправомірними і подальших дій в межах даного виконавчого провадження. За таких обставин на практиці виникає питання чи зобов'язаний виконавець на стадії відкриття виконавчого провадження перевіряти місце проживання (перебування) боржника, яке вказане у виконавчому документі та заяві стягувача про примусове виконання.

Окрім загальних вищепроаналізованих вимог щодо адреси місця проживання (перебування) боржника, статтею 24 Закону передбачено, що виконавчі дії провадяться державним виконавцем за місцем проживання, перебування, роботи боржника або за місцезнаходженням його майна, приватним виконавцем за місцем проживання, перебування боржника, за місцезнаходженням його майна. Інструкцією з організації примусового виконання рішень [2], визначені випадки долучення підтвердуючих документів до адреси боржника, яка зазначена в заяві про примусове виконання: при пред'явленні виконавчого документа за місцезнаходженням майна боржника та при пред'явленні виконавчого документа за місцем проживання чи перебування боржника, адреса якого відрізняється від адреси, зазначеної у виконавчому документі. Можна зробити висновок, що при зазначенні адреси боржника

ідентичної до адреси у виконавчому документі підтверджуючих документів надавати не потрібно, однак чи має виконавець перевірити відповідність фактичної адреси місця проживання (перебування) боржника адресі, визначеної у виконавчому документі?

У цьому питанні слід наголосити на різних підходах Верховного Суду щодо обов'язковості перевірки місця проживання (перебування) боржника. Зокрема, в Касаційному адміністративному суді встановлена правова позиція, що відсутність прямої вказівки в Законі на обов'язок виконавця перевіряти місце проживання боржника не повинна слугувати інструментом ймовірних порушень прав боржника з боку виконавця – суб'єкта владних повноважень (див. Постанову Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 15.07.2021 року по справі № 380/9335/20 [3]). Натомість, Касаційний цивільний суд пішов іншим шляхом, зазначивши про презумпцію правильності інформації про місце проживання (перебування) боржника, яка зазначена у виконавчому документі (див. Постанову Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 27.07.2023 по справі № 211/4347/15-ц [4]).

Аналізуючи правові висновки Касаційного адміністративного Суду у складі Верховного Суду, варто зазначити, що в основному наголошується на реальній можливості визначення місцезнаходження боржника шляхом перевірки необхідної інформації у Єдиному демографічному реєстрі або шляхом запиту до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи; триденний термін для вирішення питання щодо повернення виконавчого документа стягувачу без прийняття до виконання спрямований саме на необхідності перевірки виконавцем, зокрема і відповідності зареєстрованого місця проживання боржника – фізичної особи адресі боржника, вказаної у виконавчому документі, і належності такого зареєстрованого місця проживання виконавчому округу, на який поширюються повноваження приватного виконавця; лише вказівка на місце проживання, яке не має жодного взаємозв'язку з особою боржника, не може вважатися достатньою підставою для прийняття виконавчого документа виконавцем, територіальний округ якої охоплює місце виконання, визначеного за цією адресою. Вказані правові позиції можна віднайти в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 31.03.2021 по справі № 380/7750/20 [5], від 15.07.2021 року по справі № 380/9335/20 [3], від 05.07.2021 по справі № 340/1890/20 [6].

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 вересня 2020 року у справі № 699/165/13-ц Суд зробив висновок про те, що чинним законодавством України не передбачений обов'язок виконавця перевіряти зареєстроване місце проживання боржника на стадії відкриття виконавчого провадження [7]. Схожа думка висловлена у Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27.07.2023 по справі № 211/4347/15-ц, де зазначено, що немає підстав вимагати від виконавця здійснення додаткової перевірки інформації про місце проживання (перебування) боржника і стягувача під час відкриття виконавчого провадження [4].

Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку про застосування протилежних підходів у визначенні питання встановлення обов'язку для виконавця перевіряти місце проживання (перебування) боржника. Однак, варто наголосити на деяких аспектах, що безсумнівно впливають на різні позиції судів. При винесенні постанов Касаційним адміністративним судом справи стосувалися примусового виконання виконавчого напису, а отже підставою для відкриття провадження в певному територіальному окрузі була адреса, визначена в такому виконавчому написі. Натомість справи, що перебували на розгляді в Касаційному цивільному суді були пов'язані з виконавчими документами, виданими безпосередньо судом, а тому вимога про зазначення місця проживання чи перебування проходила через її відображення у цілій низці процесуальних документів – як тих, що надаються сторонами, так і тих, що ухвалюються судом, тобто суд тримав під контролем достовірність інформації про місце проживання (перебування) учасників справи (зокрема, і відповідача) ще до видачі виконавчого документа, а отже здійснював їх перевірку у визначеному процесуальним

законодавством порядку та вказав відповідно ці дані (адресу боржника) у виконавчому документі, який безпосередньо і видавав. Звертаємо увагу, що вищезазначені заходи не вживаються нотаріусом при вчиненні виконавчого напису, тому є більший ризик неспівпадіння місця проживання боржника, що вказане у виконавчому написі, з реальною адресою боржника. Таким чином, в залежності від виду виконавчого документа формується позиція щодо обов'язку перевіряти місце проживання боржника, що, вважаємо, є помилковим, враховуючи те, що законодавством України не передбачено різного трактування змісту норм в залежності від виду виконавчого документа. На нашу думку, вид виконавчого документа не має впливати на особливість здійснення виконавчого провадження в цілому, на процесуальні дії виконавців при відкритті виконавчого провадження, а отже і на обов'язок чи його відсутність у перевірці місця проживання (перебування) боржника, яке зазначене у виконавчому документі. Водночас, при умові чіткого законодавчого закріплення спеціальних норм, допускаємо можливість диференціації дій виконавця при відкритті виконавчого провадження в залежності від виду виконавчого документа, що надходить йому на виконання. Наприклад, при примусовому виконанні виконавчого напису нотаріуса можна закріпити обов'язок виконавця перевіряти місце проживання боржника, а при отриманні виконавчого документа, який був виданий і відповідно опрацьований судом, необхідність такої перевірки передбачити лише як право (а не обов'язок) виконавця. Однак, наголошуємо, що така поведінка виконавця має бути передбачена не тільки судовою практикою, а й обов'язково регламентована на законодавчому рівні.

Окремо слід зазначити про позицію Касаційного господарського суду при вирішенні питання відкриття виконавчого провадження та перевірки адреси боржника. Так, Касаційний господарський суд погодився з висновками Касаційного адміністративного суду щодо місця пред'явлення виконавчого документа до виконання, зауваживши, що місце виконання виконавчого документа має відбуватися за зареєстрованим місцем проживання боржника (див. постанову Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 18.08.2023 по справі № 924/90/22 [8]). У даному випадку звертаємо Вашу увагу, що справа, яка перебувала на розгляді в господарському суді, стосувалася примусового виконання наказів (та їх оскарження), котрі були видані господарським судом. Доволі очевидно, що в наказі як виконавчому документі, виданим господарським судом, зазначена інформація про місце проживання (перебування) боржника, що пройшла перевірку безпосередньо судом. Однак, Касаційний господарський суд пішов іншим шляхом, встановивши, недостатність самої лише вказівки на місце проживання боржника, яка немає жодного взаємозв'язку з такою особою, а тому не може вважатися достатньою підставою для відкриття виконавчого провадження (а відповідно Касаційний господарський суд погодився з висновками Касаційного адміністративного суду).

Вказана позиція Касаційного господарського суду ще раз підтверджує неоднозначність висновків Верховного Суду, а тому є необхідність остаточного вирішення зазначеної проблеми Верховним Судом, наприклад, шляхом встановлення обов'язку перевірки адреси боржника у Єдиному демографічному реєстрі, а також закріплення відповідної норми в законодавстві України для уникнення можливостей довільного тлумачення.

Можна дійти висновку, що питання перевірки місця проживання (перебування) боржника виконавцем при відкритті виконавчого провадження є виключною правовою проблемою, однак, варто наголосити, що думки суддів Великої Палати Верховного Суду і в даному випадку є протилежними. Як було зазначено вище, при вирішенні питання перевірки адреси боржника як обов'язку виконавця при відкритті виконавчого провадження, Касаційний цивільний суд в усіх справах аналізував виконавчі листи, які видавали місцеві суди, натомість в Касаційному адміністративному суді справи стосувались примусового виконання виконавчого напису нотаріуса. Однак чи впливає вказана відмінність у виді виконавчого документа на порівняння процесуальних правовідносин? Велика Палата Верховного Суду дотримується думки неможливості порівняння правовідносин на подібність через встановлені судами попередніх інстанцій різних фактичних обставин.

Для прикладу, в березні 2023 року була спроба передачі справи, що стосувалася перевірки адреси боржника до Великої Палати Верховного Суду, однак ухвалою Великої Палати Верховного Суду від 13.04.2023 по справі № 211/4347/15-ц [9] було повернуто справу на розгляд Касаційного цивільного суду через різні фактичні обставини, що формують зміст правовідносин у кожній із наведених справ Касаційного цивільного та Касаційного адміністративного суду. Дана ухвала є достатньо дискусійною, тому можна погодитись з окремою думкою судді Великої Палати Верховного Суду Гудими Д.А. по вищезазначеній ухвалі, в якій суддя Гудима наголосив, що Закон не допускає можливості довільного трактування норм щодо місця виконання рішення суду та підвідомчості виконавчого провадження залежно від виду виконавчого документа, кількості адрес боржника, які зазначив стягувач тощо; практика застосування Закону щодо перевірки виконавцем адреси боржника під час відкриття провадження справді не є усталеною; відмінність у виді виконавчого документа, який підлягав примусовому виконанню у конкретній справі, та різна кількість адрес боржників у різних справах не впливають на вирішення однієї і тієї ж процесуальної проблеми щодо наявності обов'язку державного виконавця перевіряти адресу проживання боржника під час відкриття виконавчого провадження [10].

В законодавстві України відсутнє тлумачення терміну «подібність правовідносин», а також визначення подібності правовідносин. Однак, враховуючи окрему думку судді Гудими Д.А. і, зокрема, ухвалу Великої Палати Верховного Суду від 02.02.2022 року по справі № 761/25659/21 [11] стосовно аналізу критеріїв подібності правовідносин можна зробити висновок про наявність спільних рис в елементах правовідносин у справах Касаційного цивільного та адміністративного суду. Велика Палата в ухвалі від 02.02.2022 [11] наголосила, що подібність слід оцінювати за змістовним, суб'єктивним та об'єктивним критерієм, серед яких перший є основним і полягає в оцінці правовідносин за характером урегульованих прав і обов'язків учасників відповідно до норм права та договорів. Згідно зі статтею 14 Закону України «Про виконавче провадження» учасниками виконавчого провадження є виконавець, сторони (стягувач і боржник), представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання, особи, права інтелектуальної власності яких порушені, – за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна на підставі статей 176, 177 і 229 Кримінального кодексу України, статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. І відповідно до норм вказаного Закону права та обов'язки виконавця при відкритті виконавчого провадження не регулюються в залежності від виду виконавчого документа та не залежать від суб'єкта, що видав виконавчий документ для примусового виконання. Так само поведінка (права та обов'язки) сторін та інших учасників виконавчого провадження в законодавстві України встановлена узагальнено, тобто Закон не містить спеціальних норм, які б регулювали відносини учасників з урахуванням відмінностей в конкретних обставинах справи.

Висновок. Враховуючи вищевикладене, важливо наголосити на двох аспектах: практичному та теоретичному. Потрібно не тільки нівелювати різні підходи до обов'язку виконавця перевіряти адресу проживання (перебування) боржника під час відкриття виконавчого провадження та виробити єдину правову позицію (з метою вирішення проблеми на практиці), але й розтлумачити і визначити у відповідних законодавчих актах України перевірку місця проживання, перебування боржника при відкритті виконавчого провадження як обов'язку або права виконавця у визначених Законом випадках, наприклад, у спеціальних нормах Закону в залежності від виду виконавчого документа на підставі якого відкривається виконавче провадження тощо.

З метою усунення підстав для зловживань суб'єктів виконавчого провадження пропонуються наступні варіанти вирішення вказаного питання. Напрацювати і закріпити на законодавчому рівні відповідні механізми здійснення виконавцем перевірки адреси боржника завжди (кожного разу) при вирішенні питання про відкриття виконавчого провадження на підставі будь-якого виконавчого документа. Або диференціювати таку потребу залежно від конкретного виду виконавчого документа, зокрема, у разі пред'явлення до виконання

виконавчих документів, які не видавались судами. Або ж презюмувати достовірність вказаної адреси боржника, якщо вона збігається із зазначеними даними у виконавчому документі без попередньої перевірки виконавцем місця проживання (перебування) боржника перед відкриттям виконавчого провадження.

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/conv#Text> (дата звернення: 08.10.2023).
2. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень: наказ Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text> (дата звернення: 08.10.2023).
3. Постанова Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян Касаційного адміністративного суду від 15.07.2021 р. у справі № 380/9335/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98367890> (дата звернення: 07.10.2023).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27.07.2023 по справі № 211/4347/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112545829> (дата звернення: 08.10.2023).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 31.03.2021 у справі № 380/7750/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95946017> (дата звернення: 08.10.2023).
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05.07.2021 по справі № 340/1890/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98799768> (дата звернення: 08.10.2023).
7. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.09.2020 року у справі № 699/165/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91854992> (дата звернення: 07.10.2023).
8. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 18.08.2023 по справі № 924/90/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112967145> (дата звернення: 04.01.2024).
9. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 13.04.2023 по справі № 211/4347/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110428152> (дата звернення: 07.10.2023).
10. Окрема думка (розбіжна) судді Великої Палати Верховного Суду Гудими Д.А. у справі № 211/4347/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111586184> (дата звернення: 07.10.2023).
11. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 02.02.2022 по справі № 761/25659/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133054> (дата звернення: 03.01.2024).

